

## ЭТНІЧНЫЯ СТЭРЭАТЫПЫ РУСКІХ У РАМАНЕ У. ГНІЛАМЁДАВА “РАСІЯ”

В.Ф. Епішава  
БДПУ (Мінск)

У рамане “Расія” вядомага пісьменніка У. Гніламёдава апісваюцца падзеі Першай сусветнай вайны, рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, сведкамі якіх сталі бежанцы, ураджэнцы Брэстчыны – Лявон Кужаль і яго землякі. З набліжэннем руска-германскага фронту нашы героі па загадзе царскага ўрада вымушаны былі падацца на ўсход, у Расію, дзе і знаходзіліся падчас вышэй пералічаных падзей. Фактычна Расія на 7 гадоў стала для бежанцаў-беларусаў родным домам. У рамане мы бачым, як нашы героі спакваля прыстасоўваюцца да новых умоў жыцця, з павагай ставяцца да мясцовых звычаяў, паціху “ўжываюцца” ў рускае асяроддзе.

Пісьменнік праз успрыманне прускаўцаў – бежанцаў з Брэстчыны – стварыў каларытны вобраз прадстаўнікоў рускага народа – жыхароў сяла Запалоннае Борскага павета Самарскай губерні.

У семантычным плане характарыстыка звязана з семемай *рускі*. У мове рамана названая семема рэпрэзентавана даволі значнай колькасцю сем, якія можна падзяліць на дзве часткі: семы, якія выяўляюць гетэрастэрэатыпны вобраз рускіх, і семы аўтастэрэатыпных характарыстык.

1. Семы, якія выяўляюць гетэрастэрэатыпны вобраз рускіх.

Як правіла, семы гэтай групы рэпрэзентуюць характарыстыку, дадзеную знешнім суб’ектам зносін, у прыватнасці, самімі прускаўцамі расіянам.

Большасць сем выяўляюць звычаі, характар расіянаў, менавіта тое, што найбольш уразіла прускаўцаў:

**‘любяць пагуляць, расслабіцца’:** Патрэба расслабіцца жыла ў іх [рускіх] душы, у самой чалавечай прыродзе. Широка гулялі масленіцу, якая святкавалася на ўзмежжы лютага і сакавіка. Да свята рыхтаваліся – варылі брагу, па хатах і хлявах гудзелі самагонныя апараты [с. 154]; Восенню на Пакроў усё Запалоннае гуляла. Тры дні пілі, чатыры – апахмяляліся [с. 225];

**‘шмат п’юць’:** На агарод зайшоў Аляксандр Ільіч. У руцэ ў яго быў вялікі збан, які ён трымаў за дужку. Выгляд з пахмелля меў паньлы і нейкі набычаны. Чорны чуб, які ў лепшыя часы завіваўся над скронню, схаваным пад шапку. “П’юць яны шмат!” – падумаў прускавец [с. 195];

**‘вясёлыя’:** -- Вясёлы народ! – пераглядаліся паміж сабой бежанцы, паддаючыся агульнаму святочнаму настрою [с. 185];

**‘надта веруючыя’:** Здзівіла мноства цэркваў – па некалькі на адной вуліцы. – Надта веруючыя тут людзі, -- вырашыў Гамон. Уранку пачалі званіць – адна, другая, трэцяя... Узнік суцэльны магутны гул... І адразу ж у цэрквы паплылі купкі веруючага народу [с. 113];

**‘з крайнасцямі, з непастаянным характарам’:** Прускавец, не даслухаўшы спрэчку, падаўся глыбей у кусты. “Цікавы народ – гэтыя запалонаўцы! – думаў ён. – У іх нейкія крайнасці: то сябруюць, то раптам валтузяцца, то кабала, то свабода, то зноў кабала...” [с. 194].

Семамі выяўляецца таксама агульны лад жыцця расіянаў-Запалонаўцаў, іх знешняе аблічча:

**‘маруднае’, ‘без змен’, ‘вялае’, ‘непаспешлівае’:** Гэта была старая, патрыярхальная руская вёска, двароў на пяцьсот, жыццё ў якой цягло марудна і без змен [с. 123]; Не мала супольных рысаў знаходзіў ён [Галёнка] паміж запалонаўскім жыццём і прускаўскім... “У нас жыццё вялае, але і тут яно таксама не надта паспешлівае. Таксама як бы хто стрымлівае яго...” [с. 183];

**‘барадатыя’, ‘з шырокім скуластым тварам’** (пра мужчын): Мужчыны былі барадатыя, з шырокімі скуластымі тварамі [с. 117]; Праз натоўп праціснуўся сівабароды чалавек у асабліва доўгім кажуху. Гэта быў запалонаўскі стараста. Выглядаў ён як біблейскі прарок. Барада адна чаго была вартая – шырокая, сівая, кучаравая, на ўсе грудзі [с. 118].

2. Семы, якія выўляюць аўтастэрэатыпны вобраз рускіх.

Аўтастэрэатыпны вобраз рускіх (уяўленне пра сябе саміх) выражаны ў асноўным семамі, якія актуалізуюць характарыстыку станоўчага плана:

**‘харошыя людзі’**: У прускаўцаў, хоць яны былі і стомленыя, узнікла жаданне паслухаць гасця.

-- У нас людзі харошыя, -- працягваў Міхаіл, -- багацеі, праўда, не надта, а хто пабядней, з тым дзела можна імець [с. 122];

**‘не баязлівыя’**: – У нас, у рускіх, душа бяскрайняя. Сілоў – многа! – патлумачыў Ілья Аляксандравіч і дадаў: – Рускі чалавек не баязлівы, не робкага дзiesiąтка [с. 166];

**‘вынослівыя’**: Вярнуўшыся ў Запалоннае, сустрэў ля воласці Рэгіна. Угледзеўшы абвешанага хатулямі прускаўца, Герасім сказаў:

– Ну, рускі народ вынослівы, а беларусы – яшчэ больш! [с. 556];

**‘цягавітыя’**: – Але ж і цягавіты рускі народ, ай-яй-яй! – азваўся цёмнатвары [с. 647];

**‘глыбока веруючы народ’**: [Айцец Вісарыён]: – Рускі народ – гэта глыбока веруючы народ. А хто прышчапіў яму веру? Царква! [с. 628];

**‘з бяскрайняй душой’**: – У нас, у рускіх, душа бяскрайняя...– патлумачыў Ілья Аляксандравіч [с. 166];

**‘добрыя’**: – Рускія людзі добрыя! – супакой чалавек, што сядзеў насупраць Лявона [с. 107];

**‘дружныя’**: [Ілья Платонаў]: – Ты, Міхаіл, не муці! Мы народ ісконны, дружны прамеж сабой з даўніх пор, ад прапрадзёдаў [с. 235];

**‘калі захоча, свайго даб’еца’**: Сын стаў супакойцаць бацькоў: – Да ўсё будзе добра! Нават вельмі добра! Памянеце маё слова. Рускі чалавек, баця, калі ён чаго-небудзь захоча, абавязкова даб’еца! Толькі захацець трэба па-сапраўднаму [с. 416];

**‘здольныя на вялікія пакуты і ахвяры’**: – Толькі рускі народ, здольны на вялікія пакуты і ахвяры, можа пракласці дарогі ў свет усеагульнага шчасця! [с. 355];

**‘народ – баганосец’**: -- Аднака у газетах пішуць, -- разважліва пачаў пісар, -- што на фронце не ўсё ладна...Яго перабіў святар: -- Рускі народ перамога супастата! Рускі народ – баганосец! [с. 158];

**‘схільныя да максімалізму’**: У нас, у Расее, сто грамаў – не гарэлка, сто кіламетраў – не адлегласць, сто гадоў – не ўзрост! [с. 482].

Выяўленне адмоўных якасцей для аўтастэрэатыпу – рэдкая з’ява. Не выключэннем з’яўляецца і раман У. Гніламедава “Расія”. Пры самахарактарыстыцы сустракаецца толькі адна негатыўная рыса, увасобленая ў сему ‘адна радасць – гарэлка’: [Міша Касякін]: 2 кастрычніка. Адсвяткавалі Пакроў, але гульба не ўціхае. Апараты гудуць. Адна радасць у мужыка – гарэлка! Я не ўмешваюся. А інагда з друзіямі грашу і сам. А што дзелаць? [с. 235]

Як бачым, этнічны вобраз, заснаваны на гетэрастэрэатыпах, у пэўных дэталях адрозніваецца ад этнічнага вобраза, заснаванага на аўтастэрэатыпах. Для чужых, у прыватнасці бежанцаў-беларусаў, прускаўцаў – герояў рамана “Расія”, – рускія асацыіруюцца як людзі, што вядуць марудны, вялы, непаспешлівы, без асаблівых

перамен лад жыцця, любяць пагуляць, расслабіцца, шмат п'юць і адначасова надзвычай веруючыя, вясёлыя, але з непастаянным характарам. І надварот, самі расіяне, персанажы з сяла Запалоннае, у сабе бачаць людзей толькі са станоўчымі якасцямі (паўторымся: гэта заканамерная з'ява для аўтастэрэатыпаў): харошыя, добрыя, дружныя, не баязлівыя, вынослівыя, цягавітыя, глыбокаверуючыя, з бяскрайняй душой, здольныя на вялікія пакуты і ахвяры, калі захоча, свайго даб'еца, схільныя да максімалізму. Разам з гэтым такая адмоўная рыса, як цяга да п'янства, у творы самімі персанажамі-расіянамі не знаходзіць якога-небудзь шырокага асуджэння. Аднак сема *'адна радасць – гарэлка'* ў структуры семемы *рускі* не з'яўляецца выпадковай: фактычна многія эпізоды ў творы экспліцыруюць гэту сувязь.

Асноўнымі аспектамі ў структуры як моўнага этнічнага аўтастэрэатыпу, так і гетэрастэрэатыпаў, з'яўляецца інтэлектуальна-псіхалагічны і культурна-бытавы. Значна менш увагі звяртаецца на знешні выгляд і фізічныя дадзеныя прадстаўнікоў этнічнай супольнасці [2, с. 3].

Пры характарыстыцы некаторыя семы гетэрастэрэатыпнага і аўтастэрэатыпнага раду пераклікаюцца. Гэта дае падставы гаварыць аб тыповых уласцівасцях, актуалізаваных семамі, этнічнага вобраза рускіх: *'надта веруючыя'*, *'глыбока веруючы народ'*, *'шмат п'юць'*, *'адна радасць – гарэлка'*. Падобнае спалучэнне сем – яскравае выяўленне “непастаяннага характару” Запалонаўцаў, тыповых прадстаўнікоў рускага народа першых двух дзесяцігоддзяў ХХ стагоддзя.

Хоць “рэпрадуцыяваная моўная карціна свету, якая складваецца са слоўніка аднаго аўтара, не з'яўляецца копіяй агульнамоўнай карціны свету” [1, с. 456], аднак семема *'рускі'* ў рамане У. Гніламёдава “Расія” выяўляе традыцыйныя культурныя канцэпты рускага народа, веданне якіх дапамагло аўтару стварыць надзвычай рэалістычнае апісанне характараў перасанажаў, самой эпохі, цяжар якой у аднолькавай меры выпаў на долю як беларускага, так і рускага народаў.

---

\* Тут і далей ілюстрацыйны матэрыял выкарыстаны з выдання: Гніламёдаў, У.В. Расія / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: ТАА “Харвест”, 2007. – 672 с.

#### Літаратура

1. Йокояма, О. «Свои» и «чужие»: межкультурная коммуникация и этнические стереотипы в чеховской России / О. Йокояма // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: Коллективная моногр. / Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
2. Потапова, О. Языковые этнические стереотипы и их представление в белорусской, русской и польской лексикографии XIX века: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / О. Потапова; БГУ. – Минск, 2005. – 18 с.